

KONSTITUCYJNE WOLNOŚCI I PRAWA W POLSCE

REDAKCJA NAUKOWA

Marek Chmaj

AUTORZY

Małgorzata Augustyniak

Stanisław Bułajewski

Marek Chmaj

Marcin Dąbrowski

Monika Giżyńska

Joanna Juchniewicz

Marcin Kazimierczuk

Dorota Lis-Staranowicz

Dobrochna Ossowska-Salamonowicz

Bogna Przybyszewska-Szter

PIKTOGRAMY

wskazują ważne elementy
książki i ułatwiają
ich odnalezienie



Ważne



Przykłady



Podstawa prawna
Kontekst prawny



Pytania
Zadania



Rozwiązania
Odpowiedzi



Stanowisko stron
Pogląd



Orzecznictwo



Literatura



Historia



Nowe przepisy

KONSTITUCYJNE WOLNOŚCI I PRAWA W POLSCE

REDAKCJA NAUKOWA

Marek Chmaj

AUTORZY

Małgorzata Augustyniak

Stanisław Bułajewski

Marek Chmaj

Marcin Dąbrowski

Monika Giżyńska

Joanna Juchniewicz

Marcin Kazimierczuk

Dorota Lis-Staranowicz

Dobrochna Ossowska-Salamonowicz

Bogna Przybyszewska-Szter

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

Stan prawny na 1 maja 2023 r.

Recenzentka
Prof. dr hab. Monika Urbaniak

Wydawczyni
Monika Pawłowska

Redaktorka prowadząca
Joanna Ołówek

Opracowanie redakcyjne
Aleksandra Naęcz-Zienkiewicz

Projekt okładek serii
Wojtek Janikowski

Poszczególne rozdziały napisali:

Małgorzata Augustyniak – rozdz. I
Stanisław Bułajewski, Marcin Dąbrowski – rozdz. IX
Marek Chmaj – Wprowadzenie, rozdz. III, IV, V
Monika Giżyńska – rozdz. II
Joanna Juchniewicz, Marcin Kazimierczuk – rozdz. VIII
Dorota Lis-Staranowicz – rozdz. X
Dobrochna Ossowska-Salamonowicz – rozdz. VI
Bogna Przybyszewska-Szter – rozdz. VII

prawolubni

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegając przystępujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujmy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2023

ISBN 978-83-8328-695-2

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 728 313 462
e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com
księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	9
Wprowadzenie	13
Rozdział I	
Prawa człowieka – zagadnienia terminologiczne oraz aspekt historyczny	17
1. Pojęcie praw człowieka	17
2. Aspekt historyczny	24
2.1. Filozoficzny nurt rozwoju	24
2.2. Normatywny nurt rozwoju	32
Rozdział II	
Europejski system ochrony praw człowieka	39
1. Wprowadzenie	39
2. System ochrony Rady Europy	40
a. Rada Europy	40
b. Konwencje Rady Europy	41
c. System kontroli EKPCz	42
d. Inne znaczące dokumenty Rady Europy.....	45
3. Ochrona praw podstawowych w Unii Europejskiej	48
3.1. Rzecznik Praw Obywatelskich UE.....	48
3.2. Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej	49
3.3. Prawa i wolności zagwarantowane w Karcie Praw Podstawowych	50
4. Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie	51
5. Podsumowanie.....	55
Rozdział III	
Godność jako źródło wolności i praw człowieka	57
1. Pojęcie i istota godności człowieka	57
2. Godność człowieka w aktach prawa międzynarodowego	59
3. Godność człowieka w Konstytucji RP.....	63
4. Godność człowieka w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego.....	68

Rozdział IV

Równość wobec prawa i zakaz dyskryminacji	75
1. Istota zasady równości i jej rozwój	75
2. Zasada równości i niedyskryminacji w deklaracjach i umowach międzynarodowych	79
3. Zasada równości i niedyskryminacji w Konstytucji	83
4. Równość kobiet i mężczyzn	93
5. Zasada równości w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego	97

Rozdział V

Zasada wolności oraz przesłanki ograniczenia konstytucyjnych wolności i praw	105
1. Pojęcie i istota wolności człowieka	105
2. Zasada wolności człowieka w dokumentach i aktach prawa międzynarodowego	106
3. Zasada wolności człowieka w Konstytucji	107
4. Obowiązek szanowania wolności i praw innych	109
5. Zakaz zmuszania do czynienia tego, czego prawo nie nakazuje	110
6. Istota i zakres przesłanek ograniczania konstytucyjnych praw i wolności	111
7. Katalog przesłanek ograniczających (klauzul limitacyjnych)	116
8. Wolność człowieka w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego	118

Rozdział VI

Status obywatela i cudzoziemca w Polsce	123
1. Obywatelstwo	123
2. Nabycie obywatelstwa polskiego	125
2.1. Nabycie obywatelstwa z mocy prawa	125
2.2. Nadanie obywatelstwa polskiego	128
2.3. Uznanie za obywatela	130
2.4. Przywrócenie obywatelstwa	132
3. Utrata obywatelstwa polskiego	133
4. Pobyt cudzoziemca w Polsce	134
5. Uchodźcy	135
6. Ochrona uzupełniająca	139
7. Azyłanci	140
8. Ochrona czasowa	142
9. Odmowa udzielenia ochrony międzynarodowej	143

Rozdział VII

Wolności i prawa osobiste	147
1. Wprowadzenie	147
2. Prawo do życia	148

3. Zakaz przymusowego poddawania eksperymentom naukowym oraz zakaz tortur, okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania bądź karania, w tym zakaz stosowania kar cielesnych	153
4. Wolność od środków przymusu	157
5. Reguły prawnokarne w Konstytucji	160
6. Katalog praw proceduralnych – prawo do sądu, zasada jawności postępowania, przepadek rzeczy	163
7. Ochrona prawna życia prywatnego i swoboda poruszania się	166
8. Wolność sumienia i religii oraz wolność wypowiedzi	174
9. Zakaz ekstradycji obywateli polskich oraz prawa cudzoziemców na terytorium RP	179

Rozdział VIII

Wolności i prawa polityczne	183
1. Wprowadzenie	183
2. Wolność zgromadzeń	184
3. Wolność zrzeszania się	194
3.1. Wolność zrzeszania się w związkach zawodowych i innych organizacjach	203
3.2. Wolność zrzeszania się w partiach politycznych	211
4. Dostęp do służby publicznej	216
5. Prawo do informacji	218
6. Prawa wyborcze	224
7. Prawo do składania petycji, wniosków i skarg	234

Rozdział IX

Wolności i prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne	239
1. Prawo do własności, innych praw majątkowych oraz prawo dziedziczenia	242
2. Wolność wyboru i wykonywania zawodu oraz wyboru miejsca pracy	250
3. Prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy oraz prawo do wypoczynku	256
4. Prawo do zabezpieczenia społecznego	260
5. Prawo do ochrony zdrowia	264
6. Prawo osób niepełnosprawnych do pomocy władz publicznych	268
7. Prawo do nauki	271
8. Ochrona rodziny	281
9. Ochrona dziecka	285
10. Wolność twórczości artystycznej, badań naukowych i nauczania oraz dostępu do dóbr kultury	292
11. Ochrona środowiska i bezpieczeństwo ekologiczne	296
12. Prawa i wolności mieszkaniowe	300
13. Ochrona konsumentów, użytkowników i najemców	305

Rozdział X	
Konstytucyjne środki ochrony wolności i praw	311
1. Prawo do sądu	311
2. Prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji.....	325
3. Skarga konstytucyjna.....	326
4. Prawo wystąpienia do Rzecznika Praw Obywatelskich.....	343
5. Prawo do wynagrodzenia szkody wyrządzonej przez niezgodne z prawem działanie organów władzy publicznej.....	350
O Autorach	357
Skorowidz	359

WPROWADZENIE

Wejście w życie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. wniosło do polskiego prawa systemowe uregulowanie kwestii wolności i praw człowieka. Przede wszystkim ustrojodawca odszedł od praktyki wcześniejszej i określił, że przepisy Konstytucji stosuje się bezpośrednio, chyba że sama Konstytucja stanowi inaczej. W ten sposób wprowadzono mechanizm pozwalający na skuteczniejszą ochronę naruszonych wolności lub praw.

W polskiej literaturze prawniczej nie ma zbyt wielu opracowań poświęconych ściśle wolnościom i prawom człowieka w przepisach Konstytucji RP. Uzupełniając ofertę rynku wydawniczego w tym zakresie, staramy się przedstawić Czytelnikom przede wszystkim problematykę konstytucyjno-ustrojową. Świadomie zrezygnowaliśmy przy tym z przedstawiania obowiązków konstytucyjnych jako będących poza zakresem przedmiotowym zakreślonym w tytule. Poza kilkoma wyjątkami pominęliśmy również rozważania komparatystyczne, chcąc przede wszystkim skupić się na rozwiązaniach przyjętych w prawie krajowym.

Duży nacisk autorzy położyli na klarowność i jasność wywodów, co zresztą wynika m.in. z dydaktycznych celów opracowania. Adresatem niniejszej publikacji są przede wszystkim praktycy prawa, adwokaci, radcowie prawni, sędziowie i prokuratorzy, a także studenci studiów administracyjnych i prawniczych oraz politologii i stosunków międzynarodowych. Publikacja ta może być również przydatna dla dziennikarzy.

Prezentowane opracowanie składa się z dziesięciu rozdziałów tworzących komplementarną całość. W rozdziale I, mającym charakter obszernego wprowadzenia do dalszych rozważań, przedstawiono pojęcie, istotę oraz genezę praw i wolności człowieka, począwszy od czasów najdawniejszych aż po współczesność.

W rozdziale II, zatytułowanym „Europejski system ochrony praw człowieka”, przedstawiono problematykę systemu Rady Europy, ochronę praw podstawowych w Unii Europejskiej, a także system Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie.

Rozdział III został zatytułowany „Godność jako źródło wolności i praw człowieka”. Opisano w nim pojęcie i istotę godności człowieka, a także godność w aktach prawa międzynarodowego, Konstytucji oraz w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego RP. Zwrócono tam uwagę na fakt, że ostatnio w orzecznictwie Trybunału godność zaczyna być traktowana jako prawo podmiotowe.

Treścią rozdziału IV jest zasada równości wobec prawa. Autor przedstawił istotę zasady równości i jej genezę, zasadę równości i niedyskryminacji w deklaracjach i umowach międzynarodowych, w prawie polskim oraz w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego.

Rozdział VI został poświęcony statusowi obywatela i cudzoziemca w państwie. Autorka przedstawiła istotę przynależności państwowej i obywatelstwa, a następnie określiła sposoby nabywania obywatelstwa polskiego i jego utraty, a także sytuację prawną cudzoziemców ubiegających się o status uchodźcy w Polsce.

W rozdziale V – „Zasada wolności oraz przesłanki ograniczenia konstytucyjnych wolności i praw” – przedstawiono pojęcie i istotę wolności człowieka, zasadę wolności człowieka w dokumentach i aktach prawa międzynarodowego oraz w Konstytucji, obowiązek szanowania wolności i praw innych oraz zakaz zmuszania do czynienia tego, czego prawo nie nakazuje, istotę i zakres przesłanek ograniczania konstytucyjnych praw i wolności oraz katalog przesłanek ograniczających (klauzul limitacyjnych).

W kolejnych rozdziałach przedstawiono – zgodnie z systematyką określoną w Konstytucji RP – wolności i prawa osobiste (rozdział VII), wolności i prawa polityczne (rozdział VIII) oraz wolności i prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne (rozdział IX). Autorzy przedstawiali regulacje prawne, a także w szerokim zakresie czerpali z dorobku doktryny prawa i orzecznictwa sądów oraz Trybunału Konstytucyjnego.

Pracę zamyka rozdział X, zatytułowany „Konstytucyjne środki ochrony wolności i praw”. Przedstawiono w nim prawo do sądu, skargę konstytucyjną, prawo wystąpienia do Rzecznika Praw Obywatelskich oraz prawo do wynagrodzenia szkody wyrządzonej przez niezgodne z prawem działanie organów władzy publicznej.

Oddajemy do rąk Czytelników I wydanie publikacji „Konstytucyjne wolności i prawa w Polsce”. Powstała ona na bazie wcześniejszego opracowania noszącego tytuł „Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej”, które nakładem wydawnictwa Wolters Kluwer w sumie miało trzy wydania. Czas, jaki upłynął od pierwszego wydania tamtej publikacji, wymusił dokonanie licznych uzupełnień i uaktualnień, na które miały także wpływ życzliwe uwagi przedstawicieli doktryny prawa konstytucyjnego oraz, co trudno ukryć, wydarzenia w naszym kraju w ciągu ostatnich lat, które po

raz kolejny otworzyły problem prawidłowej, zgodnej z przyjętymi, demokratycznymi standardami wykładni przysługujących nam wolności i praw.

Autorami opracowania są pracownicy Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie oraz Wydziału Prawa Uniwersytetu SWPS.

Marek Chmaj

Rozdział I

PRAWA CZŁOWIEKA – ZAGADNIENIA TERMINOLOGICZNE ORAZ ASPEKT HISTORYCZNY

Małgorzata Augustyniak

1. Pojęcie praw człowieka

Zdefiniowanie praw człowieka przysparza sporo trudności. Pojęcia odnoszące się do tej dziedziny są wieloznaczne, ponieważ funkcjonują zarówno w dyskursie naukowym, normatywnym, jak i potocznym. Sposób rozumienia praw człowieka zależy również od przyjętej perspektywy filozoficznej. Ponadto, analizując koncepcję praw człowieka, trzeba zwrócić uwagę na ich dynamikę i otwartość uwarunkowaną zmianami cywilizacyjnymi, niosącymi nowe możliwości, ale też zagrożenia. Stąd też dookreślenie istoty, treści oraz funkcji praw człowieka w dużej mierze będzie zależne od procesów zachodzących w wielu obszarach rzeczywistości społecznej oraz politycznej.



W literaturze podkreśla się szczególną doniosłość praw człowieka oraz ich zasadniczą funkcję związaną z ochroną godności jednostki oraz innych podstawowych ludzkich dóbr przed nadużyciami ze strony władzy politycznej¹. Przyjmuje się, że prawa te przysługują każdemu człowiekowi niezależnie od prawa pozytywnego, zaś wyrażony w nich system wartości stanowi istotne **kryterium oceny sprawiedliwości danego systemu prawa**. Jest to ważny powód, by systemy polityczno-prawne, pretendujące do bycia sprawiedliwymi, respektowały prawa człowieka, co ma duże znaczenie przy projektowaniu konstytucji, które wymaga uzgodnienia prawa wewnętrznego z międzynarodowym systemem praw człowieka. Implikuje to nie tylko wprowadzenie przepisów o określonym brzmieniu, ale także przyjęcie pewnego konsensusu aksjologicznego².

¹ J. Hołda, Z. Hołda, D. Ostrowska, A. Rybczyńska, *Prawa człowieka. Zarys wykładu*, Warszawa 2014, s. 11; M. Freeman, *Prawa człowieka*, Warszawa 2007, s. 76–77.

² Por. M. Piechowiak, *Pojęcie praw człowieka [w:] Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 1997, s. 10.

Tak więc dla skutecznego przestrzegania praw człowieka konieczne jest zaangażowanie państwa w różne sfery życia społecznego oraz stworzenie odpowiednich regulacji kwestii politycznych, gospodarczych, socjalnych, ekologicznych i innych³. Dodatkowo ochronę praw człowieka wspiera działalność krajowych i międzynarodowych organizacji pozarządowych. Możemy zatem wyodrębnić terytorialny podział dotyczący ochrony praw człowieka, w ramach którego funkcjonują systemy wewnątrzpaństwowe, międzynarodowe oraz ponadnarodowe, charakterystyczne np. dla porządku prawnego Unii Europejskiej. Niekiedy trudno wyznaczyć między tymi systemami wyraźną granicę, ponieważ w dużej mierze wzajemnie się one przenikają i uzupełniają.

- 2 Analizując prawa człowieka w perspektywie normatywnej, należy wziąć pod uwagę ich **przedmiotowy** oraz **podmiotowy** charakter. Pierwszy odnosi się do zespołu norm składających się na system prawny obowiązujący w danym miejscu i czasie. Z kolei **prawa podmiotowe** tworzą zespół uprawnień przysługujących podmiotowi prawa w jego relacji z innymi podmiotami prawa. Uprawnienia te służą realizacji interesu prawnego podmiotu, któremu przysługują, zaś inne podmioty zobowiązane są do poszanowania tych uprawnień. „Czyjeś prawo” oznacza przysługujące komuś roszczenie do świadczenia ustalonego w akcie normatywnym; stanowi funkcjonalne powiązanie wolności, uprawnień i kompetencji; tworzy sytuację prawną jakiegoś podmiotu ze względu na normy prawne⁴. Ma tu zastosowanie zasada, że można domagać się tego, co głosi ustawa. Prawa podmiotowe byłyby pozbawione realnego znaczenia, gdyby system prawny nie przewidywał możliwości ich dochodzenia. Stąd też akt normatywny dotyczący prawa określonego podmiotu powinien wymieniać przysługujące prawa; określać, kto, komu i co ma świadczyć oraz gwarantować realność świadczenia, w tym także możliwość jego dochodzenia przed organami sądownymi i administracyjnymi.
- 3 Wiele aktów normatywnych w warstwie słownej odnosi się nie do praw podmiotowych, lecz do **praw i wolności**. Te dwa pojęcia obecne są m.in. w tytule II rozdziału Konstytucji PR z 2.04.1997 r. – Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela. W obrębie praw podmiotowych pojawia się zatem rozróżnienie między prawami i wolnościami (zwanymi też dawniej swobodami). Rozgraniczenie tych dwóch terminów nie wydaje się zbyt kategoryczne. Zarówno fundamentalne prawa, jak i wolności są relacjami człowieka do pewnych okoliczności. Zarówno w przypadku wolności, jak i prawa można mówić o naturalnym uprawnieniu do tych okoliczności. Pojęcie praw ma jednak charakter

³ Adam Łopatka stwierdza, że ci, którzy głoszą swoje przywiązanie do praw człowieka, a jednocześnie opowiadają się za minimalizacją roli państwa, popadają w wewnętrzną sprzeczność; por. A. Łopatka, *Jednostka. Jej prawa człowieka*, Warszawa 2002, s. 11. Zbliżoną ocenę roli systemów wewnątrzpaństwowych w ochronie praw człowieka sformułował Cezary Mik: „To zazwyczaj prawo krajowe pełniej chroni prawa jednostki i ma ono niewątpliwie pierwszeństwo ochronne”, C. Mik, *Wprowadzenie do prawa międzynarodowego praw człowieka* [w:] Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Szkoła Praw Człowieka. Teksty wykładów*, Warszawa 1998, s. 7.

⁴ A. Redelbach, *Prawa naturalne – prawa człowieka – wymiar sprawiedliwości. Polacy wobec Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Toruń 2000, s. 93.

nadrzędny, ponieważ możemy mówić o „prawie do wolności wyznania” lub „prawie do wolności zgromadzeń” itd. Wskazując podstawę odróżnienia prawa od wolności, można przyjąć, że domeną **wolności** są te okoliczności, w których człowiek może samodzielnie określić sposób swojego działania w określonym obszarze rzeczywistości. Wystarczającym wymogiem jest, by nie przeszkadzano w wykonywaniu przysługujących wolności (wolność w znaczeniu negatywnym, tzw. wolność od czegoś). Zasadniczą funkcją tak rozumianych wolności jest przeciwstawienie się nadmiernej ingerencji ze strony państwa, zbiorowości oraz innych osób. Wolności te określają pewną sferę działań niezakazanych przez ustawodawcę, w której człowiek może postępować według swojej woli, niezależnie do wymogów jakiegokolwiek władzy. Obowiązuje tu założenie, że dozwolone jest wszystko to, co nie jest zakazane. Zwykle przyjmuje się, że granicą tak rozumianej wolności są sytuacje, w której realizacja naszej wolności szkodzi innym lub uniemożliwia równe korzystanie z wolności przez wszystkich. W sferze wolnej od zakazów nie ma już zatem konieczności wyszczególniania tego, co można czynić. Ludzie, realizując swoje wolności, nie muszą szukać w obowiązującym prawie zezwolenia, wystarczy, że nie ma norm zakazujących jakiegokolwiek aktywności.

Z kolei w przypadku **praw** chodzi o stworzenie okoliczności przysługujących człowiekowi ze względu na pewne właściwości bytu ludzkiego – np. prawo do życia, prawo do informacji.

W odróżnieniu od wolności prawa zakładają konieczność podjęcia pewnych pozytywnych działań przez podmiot zobowiązany (wolność w znaczeniu pozytywnym, wolność do czegoś). Dla obywatela danego państwa realizacja praw wiąże się z tym, że ustawodawca może uregulować wszelkie przejawy korzystania z nich, zaś podmioty objęte taką regulacją nie mogą wykraczać poza wyznaczone im granice. 4

Np. Przykładem **wolności** jest wolność słowa, która polega przede wszystkim na tym, aby jednostka nie była niepokojona z powodu swoich wypowiedzi, a więc jest to wolność „od” czegoś, a mianowicie od ingerencji państwa. Z kolei **prawo** do sądu wymaga stworzenia i utrzymania przez państwo systemu wymiaru sprawiedliwości. Jest to prawo „do” czegoś, które nakłada na państwo obowiązek podjęcia pewnych działań pozytywnych⁵. Patrząc na ewolucję praw człowieka na gruncie prawa międzynarodowego, warto zaznaczyć, że początkowo prawa człowieka pojmowano głównie jako wolności „od” ograniczeń ingerencji państwa w sprawy jednostki. Z czasem wzrosło znaczenie postrzegania jednostki przez pryzmat jej praw „do czegoś”. Uwypuklona została aktywna rola człowieka jako podmiotu zdolnego kształtować swoje życie i wpływać na rzeczywistość.

Innym ważnym pojęciem funkcjonującym w kontekście praw człowieka są **prawa obywatelskie**. Stanowią one szczególnie rodzaj praw człowieka, jednak zakres ich funk- 5

⁵ W. Brzozowski, A. Krzywoń, M. Wiącek, *Prawa człowieka*, Warszawa 2021, s. 29.

cjonowania jest zakreślony granicami suwerennych państw. Zawężają one krąg praw jednostki do kategorii osób, które posiadają status obywateli konkretnego państwa. Obywatelstwo kreuje specyficzną więź między jednostką a państwem, której przedmiotem są prawa i obowiązki obu stron⁶. Z punktu widzenia roli praw człowieka najważniejsze jest to, że obywatelstwo daje podmiotom indywidualnym zdolność do korzystania z praw publicznych, socjalnych i kulturalnych, ale nakłada także określone obowiązki, np. płacenie podatków, służba wojskowa.

! Pomocne w usystematyzowaniu siatki pojęciowej związanej z prawami człowieka jest wyodrębnienie następujących kwestii:

- 1) **źródeł** praw człowieka, zarówno w sensie filozoficznym, jak i formalnym (normatywnym);
- 2) **podmiotów** praw człowieka;
- 3) **atrybutów** praw człowieka, które pozwalają wyodrębnić ich specyfikę na tle innych regulacji normatywnych.

Ad 1. Źródła praw człowieka mogą być rozumiane dwojako: w znaczeniu **formalnym** i **materialnym**. Pierwsze odnosi się do aktów normatywnych, w jakich prawo zostało wyrażone i w jakich egzystuje. W tym ujęciu źródłami praw człowieka będą wszelkie akty normatywne zawierające przynajmniej jedną normę prawną, której przedmiotem regulacji są prawa jednostki⁷. Należą do nich: umowy międzynarodowe; zwyczaj międzynarodowy; zasady ogólne prawa międzynarodowego; akty prawa wewnętrznego państw.

Drugie – materialne ujęcie dotyczy treści wyznaczających rozumienie praw człowieka. Łączy się ono w szczególności z aksjologicznymi uzasadnieniami eksponującymi godność osoby ludzkiej jako podstawowego źródła praw człowieka.

Uznanie przyrodzonej godności ludzkiej stanowi fundament tworzonych po II wojnie światowej systemów ochrony praw człowieka. Fenomen godności stanowi pewne uniwersalne przesłanie, które jest ważne niezależnie od tego, czy zostało ujęte w formę prawa stanowionego. Godność uznaje się za fakt pierwotny, połączony z istotą i istnieniem jednostki ludzkiej, z którego wypływają jej podstawowe prawa i wolności. Przykładowo już w pierwszym zdaniu preambuły Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka pojawiają się słowa: „zważywszy, że uznanie przyrodzonej godności oraz równych i niezbywalnych praw wszystkich członków wspólnoty jest podstawą wolności, sprawiedliwości i pokoju na świecie”⁸. Mówimy tu o **godności w znaczeniu osobowym**⁹, która traktuje człowie-

⁶ A. Heywood, *Teoria polityki. Wprowadzenie*, Warszawa 2009, s. 199.

⁷ Por. B. Banaszak, A. Bisztyga, K. Complak, M. Jabłoński, R. Wieruszewski, K. Wójtowicz, *System ochrony praw człowieka*, Kraków 2003, s. 21–22.

⁸ A. Przyborowska-Klimczak, *Prawo międzynarodowe publiczne. Wybór dokumentów*, Lublin 1996, s. 154.

⁹ W literaturze wyodrębnia się również **godność w węższym, tj. osobowościowym znaczeniu**. Uznaje ona godność za cechę przypadłościową, którą ludzie mogą kształtować samodzielnie, np. może ona stanowić

ka zgodnie z Kantowską kategorią celu samego w sobie, co wyklucza instrumentalne traktowanie jednostek lub redukowanie do określonego wymiaru ich istnienia. Tak rozumianą godność można uznać za synonim „człowieczeństwa”. Przysługuje ona każdej istocie ludzkiej, bez względu na uwarunkowania zewnętrzne, indywidualne, właściwości i sposób życia jednostki czy na samoświadomość posiadania godności. Jest to zatem wartość niestopniowalna i niezbywalna. Nie można jej nabyć w efekcie wartościowego moralnie postępowania, ani nie wynika z zewnętrznej bądź subiektywnej oceny własnej wartości, tkwi immanentnie w każdej osobie ludzkiej¹⁰.

Ad 2. Podmiotami praw człowieka mogą być jednostki (indywidualne prawa człowieka) oraz zbiorowości, np. naród, wspólnoty religijne (kolektywne prawa człowieka). Istnieją też prawa człowieka o charakterze mieszanym, które obejmują jednocześnie jednostki, zbiorowości, państwa, a nawet ludzkość jako całość¹¹.

Z punktu widzenia norm prawa międzynarodowego obowiązujących w sensie pozytywnoprawnym podmiotami zobowiązanymi z tytułu praw człowieka są państwa, organizacje międzynarodowe lub ponadnarodowe. W doktrynie coraz częściej uznaje się tzw. horyzontalne działanie norm sformułowanych w prawie międzynarodowym i wskazuje się na wpływające stąd obowiązki jednostek, grup, instytucji niepaństwowych itp.¹²

Gwarancje przestrzegania praw człowieka można podzielić na:

- ustrojowe – obejmują najważniejsze zasady konstytucyjne;
- prawnoinstytucjonalne – dotyczą reguł obowiązujących w procesie normatywnego kształtowania praw i wolności, systemu ich kontroli, norm i instytucji gwarantujących dochodzenie tych praw w postępowaniu administracyjnym i sądowym;
- społeczne i moralne – tkwiące w przestrzeni, którą można określić jako dominującą w danym społeczeństwie kulturę aksjologiczną, przejawiającą się w sferze świadomości, wrażliwości, aktywności obywateli, uznawanym systemie wartości;
- bytowe – związane są z dobrami materialnymi umożliwiającymi jednostce korzystanie z przysługujących praw¹³.

rezultat kierowania się określonymi wartościami. W ujęciu tym godność ma wymiar subiektywny, połączony z dobrym imieniem, szacunkiem, honorem. Por. M. Ossowska, *Normy moralne w obronie godności człowieka*, „Etyka” 1969/5, s. 7–27.

¹⁰ Por. J. Krukowski, *Godność człowieka podstawą konstytucyjnego katalogu praw i wolności jednostki* [w:] *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 1997, s. 38–48; F.J. Mazurek, *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Lublin 2001, s. 75–80.

¹¹ Przykładem prawa o charakterze mieszanym jest prawo człowieka do zdrowego środowiska naturalnego czy prawo do wspólnego dziedzictwa ludzkości. Ten rodzaj kategorii praw określany jest jako prawa solidarności ludzkiej. Por. A. Łopatka, *Jednostka...*, Warszawa 2002, s. 10.

¹² Z. Kędzia, *Horyzontalne działanie praw obywatelskich* [w:] *Państwo. Prawo. Obywatel. Zbiór studiów dla uczczenia 60-lecia urodzin i 40-lecia pracy naukowej Profesora Adama Łopatki*, red. J. Łętowski, W. Sokolewicz, Wrocław 1989, s. 524.

¹³ Systematyzację tę zaproponował L. Wiśniewski, *Gwarancje podstawowych praw i wolności obywateli PRL*, Ossolineum 1981, s. 26–27.

W opracowaniu w sposób przekrojowy szczegółowo zaprezentowano m.in.:

- pojęcie, istotę oraz genezę wolności i praw człowieka,
- problematykę systemu Rady Europy, ochronę praw podstawowych w Unii Europejskiej, system Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie,
- godność jako źródło wolności i praw człowieka,
- kwestię równości wobec prawa,
- status obywatela i cudzoziemca w państwie,
- istotę i zakres przesłanek ograniczania konstytucyjnych praw i wolności oraz katalog przesłanek ograniczających (klauzul limitacyjnych),
- wszelkie wolności i prawa osobiste, polityczne oraz ekonomiczne, socjalne i kulturalne,
- konstytucyjne środki ochrony wolności i praw.

Poza szczegółowym omówieniem regulacji prawnych autorzy szeroko przywołują dorobek doktryny prawa i orzecznictwo sądów oraz Trybunału Konstytucyjnego.

Książka będzie źródłem wiedzy dla studentów wydziałów prawa, administracji oraz politologii i stosunków międzynarodowych. Zainteresuje także praktyków prawa: adwokatów, radców prawnych, sędziów i prokuratorów. Publikacja ta może być również przydatna dla dziennikarzy.

Marek Chmaj – profesor doktor habilitowany nauk prawnych; konstytucjonalista; wiceprzewodniczący Trybunału Stanu, przewodniczący Zespołu Doradców do spraw Kontroli Konstytucyjności Prawa przy Marszałku Senatu, partner zarządzający w Chmaj i Partnerzy sp. p., członek Komitetu Nauk Prawnych PAN oraz rad naukowych i programowych licznych czasopism naukowych, stały ekspert wielu komisji sejmowych i senackich; autor kilkunastu publikacji książkowych z zakresu prawa konstytucyjnego, w tym także z zakresu wolności i praw człowieka, autor wielu projektów ustaw oraz licznych nowelizacji.



9 788383 286952 W01P01



9 788383 286952

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA: 801 04 45 45

ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL

WWW.PROFINFO.PL

Kup e-book i czytaj
w aplikacji Smarteca



79 ZŁ (W TYM 5% VAT)